

ДАНИЛО СТРУК: МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ ЯК НЕОКЛЯСИК

Київська група неоклясиків створилася десь після 1918 року і, як це не дивно, не являла собою організації, групи чи плеяди, скопріше була співдружжям поетів, життєві дороги яких випадково схрестилися. Кожний із неоклясиків писав своєрідні вірші, не наслідуючи один одного. В результаті назва неоклясики — умовна. Бо, розглядаючи творчість поодиноких неоклясиків, ніяк не можна ствердити, що вони всі писали неоклясичну поезію чи всі однаково захоплювалися античною творчістю, використовуючи її на свої зразки. Коли мова йде про українських неоклясиків, то в першу чергу треба пам'ятати, що назву «неоклясики» накинули їм критики їхньої позапартійної поезії. А назвали критики цю групу приятелів-поетів неоклясиками через Миколу Зерова, єдиного дійсного неоклясика, дійсного любителя античних творів, творчість якого була під значним впливом французьких неоклясиків Леконт де Ліля та Ерідія і навколо якого гуртувалися інші поети-приятелі. Микола Зеров був, так би мовити, центром тяжіння групи так званих неоклясиків та ідеологічно їх очолював. Багато влучніше було би назвати групу поетів-приятелів «формалістами», бо власне їх всіх найбільше в'язало праґнення до досконалих форм поезії.

Хоч М. Зеров був їхнім метром, М. Рильський був безперечно найголовнішим членом цього «п'ятірного гrona нездоланих співців», як їх називав Михайло Драй-Хмара, сам член цього гrona. Групу неоклясиків, до якої належали ще Павло Филипович і Освальд Бурггардт, відомий під псевдонімом Юрій Клен, крім праґнення до досконалих форм поезії, об'єднувала ще своєрідна ідеологічна настанова.

Три пункти цієї ідеологічної настанови, яку неоклясики пропагували своєю творчістю і яку Зеров зформулював у книзі критичних статей «До джерел», вимагали: 1) засвоєння світової літератури, знання джерел світової культури; 2) вивчення та переоцінення української літературної спадщини; 3) високого артистичного рівня у творчості кожного українського письменника, а зокрема у творчості початкуючих письменників, яких у той час так багато з'явилося на літературному полі. В наслідок того, що неоклясики перш за все до себе застосовували згадані вимоги, вони залишили по собі в українській поезії зразки справжнього мистецтва світового маштабу і, таким чином, виконали своє найголовніше завдання, себто піднесли нову українську літературу на рівень літератури світової.

Хоч, як сказано вище, неоклясики різнилися між собою, суворе дотримування трипунктової програми створило деякі риси, що об'єднували їх в одну чітко означену школу й тим виправдали вживання терміну неоклясики для всіх п'ятьох поетів. Хоч їхні твори виявляють риси романтизму, неоромантизму, символізму, таки найбільше в них можна знайти ознаки так званого неоклясизму. Їх є п'ять: досконалість поетичної форми, точність поетичної мови, пластичність образів та епітетів, поетична об'єктивність і лірична універсальність. Наявність цих прикмет у творчості всіх поетів-неоклясиків дозволяє схарактеризувати їхню творчість спільно як неоклясичну. Рівнож ці п'ять неоклясичних рис саме їх характеризують в більшості поезію Рильського.

Максим Тадейович Рильський народився 19 березня 1895 року у Києві. Батько Рильського — український етнограф, відомий як «хлопоман», народолюбець. Гімназію Рильський закінчив у Києві, та не пощастило йому скінчити ні медичного, ні історико-філологічного факультету Київського університету. Від 1919 до 1929 року Рильський учителював, а потім перейшов зовсім на літературну працю.

Поетична творчість Рильського монументальна. Про це свідчить сама кількість його книжок. За час свого творчого життя поет написав тридцять збірок віршів і переклав яких 250 000 рядків поезії з чужих мов на українську. Почав Рильський писати ще підлітком. Коли йому було п'ятнадцять років, з'явилася його перша збірка віршів «На білих островах» (1910). Згодом його твори почали з'являтися в журналах «Українська хата», «Літературно-науковий вісник» тощо. Ранні його твори мають то символічні, то неоклясичні мотиви і творять найкращу частину його творчості. Одна з його найкращих збірок поезій — «Синя далечінь» (1922), оригінальні та свіжі також ідyllія «На узлісся» та збірка «Під осінніми зорями» (1918). Сама його рання творчість являє собою великий вклад в українську поезію.

До ранньої доби належать також «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Де сходяться дороги» (1929) та «Гомін і відгомін» (1929). У цих збірках Рильський вже показав себе досконалим майстром, а своєю досконаловою поетичною формою, точною добірною мовою, пластичними образами та епітетами, поетичною об'єктивністю та універсальною лірикою засвідчив свою принадлежність до української неоклясичної поезії.

За час свого довгого творчого життя Рильський показав себе бездоганним у поетичній формі. Він знаменито володів октавами, гексаметром, терцинами, як і звичайним п'ятистоповим ямбом. У різноманітності формальної строфіки між неоклясиками Рильському дірівнює хіба Клен, а в досконалості його сонетів рівняється з Рильським тільки Зеров, що, до речі, спеціалізувався в сонетах — писав багато, а друкував тільки абсолютно довершені зразки. Рильський натомість писав і друкував багато. Його сонети, щоправда, не такі

канонічні, як у Зерова. Вони більш гнучкі, більш природні. Хоч, як і в Зерова, у Рильського сонети писані за законами Петрарки, в деяких сонетах Рильський поширив кількість рим із Петраркових п'яти на сім, як у Шекспіра, часто вживаючи для цього неточні, асонансові рими. Ось, наприклад, два його сонети:

*

Хто храми для богів, багатіям чертоги
 Будує з мармуру, в горорізьбу, фронтон
 Ясний оздоблює чи в лініях колон
 Задовольняє смак, вибагливий і строгий, —

А я під буками, де сходяться дороги,
 Простоту радісну узявиши за закон,
 Хатинку виліпив, — і наче довгий сон,
 Життя мое тече розміreno-убоге.

Та не скупую я ніколи для гостей:
 Усе, що на землі доглянутій росте,
 З весни посаджене у мене і полите.

В оборі й козі є, — і вже мені повір:
 Не відкладається ніде смачніший сир,
 А слова дружнього за гроші не купити!

(26 лютого 1928)

ЛЮДСЬКІСТЬ

П. Тичині

Червонообоким яблуком округлим
 Скотився день, доспілий і тяжкий,
 І ніч повільним помахом руки
 Широкі тіні пише вуглем.

Солодкою стрілою пізній цвіт,
 Скрадаючися, приморозок ранить,
 Дзвенить земля, як кований копит,
 Зима прийде — і серця не обманить.

Все буде так, як писано в книжках:
 Зірчастий сніг, легкий на вітах іній
 І голоси самотні у полях.

Та й по снігах, метелицях поплине,
Як у дзвінких, незміряних морях,
Невірний човен вірної людини.

(1929)

У першому сонеті п'ять рим (абба абба ввг гг), а в другому вже сім (абба вгвг гдг ег) та в обох знаходимо неточні, але співзвучні рими: чертоги — строгий, дороги — убоге, гостей — росте, полите — купити, або: тяжкий — руки, цвіт — копит, поплине — людини. Не даром Іван Кошелівець пише, що «Рильський ... автоматизував уживання різних форм (як сонети) до такої міри, що й кожний середній поет не з поетик, яких нема, а від Рильського навчився писати зовсім пристойний сонет». («Сучасна література в УРСР», стор. 98) В руках Рильського сонет став уже не чужою поетичною формою, яку поет може наслідувати більше чи менше успішно від чужих майстрів, а формою нашою, удомашненою в українській літературі.

Цікаво відзначити в наведених сонетах типовий неоклясичний сантимент (у першому сонеті) і неоклясичну пластичність образів (у другому). У першому — це ідея простоти, клясичних простих ліній та форм і заразом образ буколічного життя, що цей сонет представляє. Все це сказано в одному рядку: «Простоту радісну узявиши за закон». От і закон неоклясиків, закон їхньої поезії: чіткість, докладність, карбованість і геніяльна простота їхньої епічної лірики. Про неоклясичну пластичність образів у другому сонеті мова буде нижче.

Партенеонська простота форми отже є й те, до чого прагнув Рильський — неоклясик у поезії. Та форма має ще більше значення для творчості Рильського. Завдяки своїй формальній досконалості Рильський завжди залишався великим поетом, навіть тоді, коли явно змушеній був віддати свою поетичну душу комуністичній партії. Коли в 1931 році поета заарештували, його рання творчість скінчилася. З виходом у світ збірки «Знак терезів» (1932) починається другий етап творчого життя: Рильський стає поетом республіки. Хоч це вимагало від нього періодичних оспівувань радянського ладу, це ніколи не могло знищити його поетичну душу, його поетичну вправність. Поетична форма Рильського, навіть при оспівуванні комуністичної партії, стояла на високому рівні, якого вимагало від нього його неоклясичне кредо. Найкраще можна зрозуміти це, порівнявши Рильського з Павлом Тичиною, чи не найбільшим поетом відродження двадцятих років. Тичина був поетом ідеї, натомість Рильський — поетом форми. Тичина, запалений ідеєю українського відродження, написав поетичні шедеври «Соняшні клярнети». Коли радянський лад його змусив відцуратися від цієї ідеї, назвати її фальшивою і почати оспівувати ідею комунізму — Тичина заломився як поет. Його панегірики виходили рядками штучної римованої мови — рідко пое-

зію. Коли ж у Рильського також забрали ідею відродження, лишили йому форму, якої не могли забрати. І хоч Рильський писав похвали комунізму, його форма завжди далі була досконалою. В наслідок цього його вірші, хоч не підходили ідейно до смаку українцям на еміграції, завжди манили своєю витонченістю поетичної форми. Для прикладу можна навести «Визначення поезії» (1953):

Вона — рожевий цвіт весни,
Любови поцілунок.
А в дні біди? А в дні війни? —
Вояцький обладунок.

Вона — це шовк, вона — едва,
Водиця і травиця...
А як повстав на пана раб?
В руках повстанських криця.

Вона — це золота руда,
Іскриста і багата...
Та в дні великого труда
Вона — ковалъ і ратай.

Вона — це гармонійний спів,
Дух злагоди і миру...
Та проти хижих паліїв
Вона здійма сокиру.

Коли, немов зоря земна,
Нам комунізм засяє, —
О, вір: тоді лише вона
На струнах всіх заграє!

З формального боку вірш досконалий. Чотиристоповий ямб різко чергується з тристоповим, а строфа за строфою побудована на контрастових образах. І хоч вірш своїм кінцевим змістом може декому не подобатися, ніхто не може заперечити, що це дійсна поезія, створена великим майстром. Варто зауважити, що багато віршів Рильського написані так, що як замінити одне чи два слова, вірш стає для свідомих українців цінний не тільки формою, але й змістом. Наприклад, досить лише передостанній рядок змінити на «Свобода нам засяє» — і вірш набирає зовсім іншого значення:

Коли, немов зоря земна
Свобода нам засяє, —
О, вір: тоді лише вона
На струнах всіх заграє!

Правдоподібно, самому Рильському така зміна була б до вподоби, і хто знає, чи він сам не думав колись таку зміну зробити!

Щодо другої характеристичної риси поезії неоклясиків, і зокрема Рильського, то й тут він показав себе чи не найціннішим. Коли Зеров запроваджував в українську поетичну лексику античні слова, а Драй-Хара вишукував рідкісні слова, не вживані й забуті в українській літературі, Рильський присвячував свою увагу українській народній мові. Як кожний великий поет нашого народу — Шевченко, Франко, Леся Українка, — так і Рильський черпав свої мовні запаси з бездонної скарбниці народної мови, яку він перетворював у своїй віршотворчій майстерні на літературну мову, і вона сяяла своєю чистотою та багатством вислову. За словами І. Кошелівця, мову, «це магічний інструмент поетичної творчості ... Рильський шліфував і ушляхетнював, розглядаючи це, мабуть, не останнім обов'язком перед своєю національною культурою» («Сучасна література в УРСР» стор. 98). Нам Рильський лишив своєрідний мовний заповіт:

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Паліть бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і служняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм життям.

Мабуть, найбільше можна б написати про третю неоклясичну рису в поезії Рильського, себто про пластичність образів та епітетів. У цій статті доведеться обмежитися тільки парою прикладів. У своїй творчості Рильський намагався вживати такі пластичні образи, щоб його вірші жили своїм чітким і виразним схопленням предмету чи дії. От хоч би ще раз подивитися на наведений сонет «Людськість». Хіба ж можна точніше, яскравіше, пластичніше описати захід сонця ніж:

Червонобоким яблуком окружлим
Скотився день, доспілий і тяжкий.

Або сутінки:

І ніч повільним помахом руки
Широкі тіні пише вуглем.

Або можна навести один з безлічі віршіків, де картина так пласично змальована, так вірно віддано мовою образ, що описана дія виринає мимоволі перед очима читача, і під стимулом цього образу інші мислі читача починають реагувати немов сам читач бере участь у дії:

Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання.
 Наш віз загублено по полю гуркотів;
 Тяглося по землі осіннє смеркання,
 І блимало село усмішками огнів.

А сірий дощ холодними голками
 Нам ранив лиця, по бурках стікав,
 І дихав холодом осіннім понад нами,
 І в очереті плакав і шептав.

Ми в'їхали в село. Неначе у дрімоті
 Почулись голоси, розлігся сміх і спів,
 І щастя тихе і ясне по всій істоті
 Неждано розлилось, як сяєво огнів.

Як просто, як невимушено і як вірно, точно схоплено картину!
 Власне в таких віршах піznати руку неоклясика-майстра.

Щодо поетичної об'єктивності, себто четвертої неоклясичної риси, Рильський за законами неоклясизму (якраз в цьому відмінного від романтизму) вірив, що поет може, ні, мусить себе абстрагувати з своєї поезії. Щоб бути на рівні мистецтва, поезія не може бути суб'єктивною. Рильський був переконаний, що він може творити тільки тоді, коли переживання, які він передає в своїх віршах, «відстоїлися в його душі», себто коли вони вже не торкалися його особисто.

З цього твердження виринає п'ята неоклясична риса поезії Рильського — лірична універсальність. Саме тут лежить найбільший його осяг. Саме тут безсмертя Рильського, найбільш універсального з усіх неоклясиків. Це тому, що він, мабуть, найбільший лірик серед них, що його лірична поезія передає «об'єктивно» всім відомі почуття в такий спосіб, що вони вічно пориватимуть уяву читача, даватимуть задоволення, що і є чи повинне бути метою кожного поета, який хоче бути безсмертним.

Вистачить процитувати один вірш, у якому ясно видно всіх п'ять згаданих рис віршування Рильського як неоклясика:

ПОЦЛУНОК

У темній гущині її я наздогнав.
 Вона, вже лежачи серед пахучих трав,
 Руками пружними од мене одбивалась.
 Нарешті стишилась — і дивне диво сталося:
 Уста, що і мене, і весь мій рід кляли,
 Мов квітка багряна, до мене простягли
 Свій келих, сповнений солодкої знемоги.

Натомлені з біги стрункі та дужі ноги
 Біліли мармуром під місяцем німим, —
 І тихим голосом, охриплім та чудним,
 Вона промовила: «Жорстокий переможче!
 Упасті в цім бою для мене найдорожче».

(1929)

Ось і вивершена форма — вірш написаний бездоганними олек-сандринами; мова чиста й точна; пластичні образи роблять картину живою дією; поетична об'єктивність: хоч вірш на особисту тему, поет стоїть збоку й обсервує себе без недоцільного емоціоналізму; та, що найважливіше — лірична універсальність цього вірша. Він представляє вічне, всеповторне переживання. Найкращим доказом для цього є те, що коли перекласти цей вірш на чужу мову, він втрачає дуже мало в перекладі, а його суть лишається ні на йому не зміненою й кожному легко зрозумілою, як ось у наступному перекладі на англійську мову:

When I caught up with her in that dense thicket of the wood,
 And lying in the fragrant grass, with all she could
 She fought and pushed against me with resilient arms.
 At last she ceased. — How strange! Forgetting all the harms,
 The lips that had just cursed my every kin and me,
 As if they were a burning flower, offered me
 Their rounded goblet, brimming full with tiredness so sweet.
 Her strong and shapely legs, from running, in defeat
 Shone white as marble in the silent light of moon —
 And with a quiet voice, so strange and hoarse, she soon
 Began to speak: Oh, ruthless, mighty, conqueror!
 It was my greatest wish to lose this little war.¹⁾)

Цей вірш — це один із шедеврів неоклясичної поезії Рильського.